

Az örmény nyelv alakulásáról.

Patkanian K.: «О составъ армянскаго языка.» (О szosztavje armjanszkavo jaszuika), Sz. Pétervár, 1864.

III.

A negyedik században az irodalmi örmény nyelv, az ostánik nem volt élő nemzeti nyelv, mert a grammatikai formái azóta egész napjainkig miben sem változtak. Mesterkélte, az udvar és a hivatalos világ használatára szánt nyelv volt, s ezért is nevezték irodalminak (kê r á p á r), ellentétben a népies nyelvvel (á s c h á r h á p á r.) Maga szent Meszrob is, az örmény betűrendszer feltalálója s a bibliának egyik fordítója hosszú ideig igazgatója volt a királyi levéltárnak. Az irodalom e fejlődési szaka, jóformán olyan volt az örményeknél, mint Németországban a modern irodalom bölcsőkora. Luther ezen irodalom egyik alapvetője bevallja, hogy iratainak szerkesztéséhez valamennyi német tájbeszéd mellőzésével, a szász udvari hivatalok nyelvét használta, a mely Németország királyainál s fejedelmeinél általános használatban volt. Egészen így történt Örményországban is, a hol a tájszólások egyike sem emelkedett az irodalmi nyelv színvonalára. Kétségtelen ugyan, hogy az araráti tájbeszéd s a többi is közelebb állott akkoron az irodalmi nyelvhez, mint manapság, de azért mégis volt közöttük — és pedig jelentékeny — különbség.

Nem tudunk semmi biztosat az örmény nyelv legrégibb dialectusairól, de azért mégis határozott ténynek vehető a létezésök, mert nem volt még nemzet, a melynek kebelében ne fejlődött volna ki az egymástól különböző tájbeszédeknek rövidebb vagy hosszabb sorozata. Örményországnak, e hegylánczok és völgyvonalok által szétmetezett országnak földrajzi tagozata igen alkalmas volt arra, hogy előmozdítsa a lakosság egyes csoportjainak külön-

válását. S a modern tájbeszéddek nem egyebek, mint származékai azoknak, melyek akkoron használatban valának.

Az örmény nyelv ez idő szerinti tájbeszédei, dialectusai a következők: 1) az araráti vagy kaukazusi, melyhez az Oroszországban s — néhány elszigetelt hely kivételével — Transcaucasiában divó másodrangú tájbeszéddek is tartoznak; 2) a tiflisi; 3) a nyugati, melyet az európai örmények, s az ázsiai Törökországban, a Krimben, a Don mellékén és Bessarabiában élő örménység egy része is: beszél; 4) a vá-n-i (khácz, hácz helyett, kher her helyett, németül Haar, stb.); 5) a mokg-i; 6) a saszun-i a Taurus bércei közt; 7) a beylani Antakié-nek, a régi Antiochiának környékén; 8) a zeythun-i a ciliciai Taurus völgyeiben; 9) a zog-i, melyet Akulisnak és néhány kárabág-i helységnek lakószai beszélnek; 10) a kogthen-i (hocz hácz helyett, khodz khádz helyett, stb) 11) a gulfa-i vagy indiai (kházár házár helyett, gnámánám gnumém helyett stb.)

E tájbeszéddek közül leginkább ismeretes a három első, a melyek részint közelebb állanak hozzánk, részint kisebb-nagyobb mérvű irodalmi culturával is bírnak. A többi vajmi nehezen érthetik meg a Nyugateurópában, Konstantinápolyban vagy Tiflisben élő örmények.

Említettük fennebb, hogy a tájbeszéddek különbözősége létezett már Örményország történetének régi korszakaiban is. Erzêngá János tizennegyedik századbeli író tráciai Dénes nyelvtanához írt kommentárjaiban meg is említi a közetkező nyolcz régi dialectusnak a nevét: 1) Korgayg; 2) Tayg; 3) Kutays (Saszun); 4) Sper; 5) a negyedik örményországi (a nyugati-örményeké); 6) Siunig; 7) Arcsakh; 8) az araráti ostanik. S hozzáteszi, hogy az irodalmi műveltségre nézve elégséges a legutolsó.

Kitetszik a mondottakból, hogy nagy tévedés azt állítani a modern örmény nyelv dialectusairól, hogy megromlott, eltorzult maradványai a régi ostanik nyelvnek, mely a negyedik és ötödik század folyamán irodalmi nyelvvé lett. S megoldottnak tekinthető az a kérdés is, melyet az örmény tudósok nem egyszer vetettek fel önmaguk előtt, hogy mely korszakban hagytak fel az irodalmi örmény-

nyelv (kêrápár) beszélésével. Ez a nyelv, abban az alakban, a melyben hozzánk eljutott, soha sem volt élő nemzeti nyelv, sem pedig valamely törzsnek a nyelve. A népies tájbeszédnek viszont az ősi időktől fogva léteztek s már a tizenegyedik századtól kezdve a köznép nyelvén írott egész munkákkal is találkozunk.

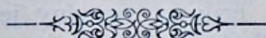
Különös fontosságot kölcsönöz a népies tájbeszédnek az a körülmény, hogy számos oly szóval ismertetnek meg, a melyeket hiában keresünk a régi irodalmi nyelvben. A Mekhitharisták nagy szótára mintegy hétszázat foglal magában e szavak közül. A Smyrnában közreadott szótár lapjain pedig hétezer oly szóval találkozunk, melyeket a régi örmény nyelv nem ismert, s a melyek csak a mai örmények ajkain élnek.*) Csakis a mostani dialectusok tanulmányozása teszi lehetővé Magistros Gergely, a tizenegyedik századbéli hírneves író műveinek megértését is, a melyekben egymást érik az örmény jellegük daczára manapság merőben érthetetlen szavak.

Kiemelve az örmény tájbeszédnek jelentőségét, egyáltalán nem szándékozunk bármit is levonni a régi irodalmi nyelvnek értékéből. Az utóbbi fontosságát nem annyira nyelvi minőségében, mint inkább a szerepben találja, melyet kezdettől fogva játszott. Minden időkben alapját képezte ugyanis a tanításnak, a vallási életnek és tudománynak s napjainkban is egyike a legerősb kötelékeknek a nemzet szétszórt részei között. De a tanulmányozása egy magában nem nyújt lehetőséget arra, hogy alaposan megítélhessük az örmény nyelv szervezetét s biztosan kijelölhessük helyét az indó-európai nyelvcsaládban. Azt tudjuk, hogy az örmény nyelvtani formáinál s lexicologiai szerkezeténél fogva árja eredetű, s hogy hangzási tekintetben nagyon közel áll az iráni nyelvekhez; de viszont azt is tudjuk, hogy nem képezi Iran ősi nyelvének egyik dialectusát. Ellenben nem vagyunk azon helyzetben, hogy meghatározhassuk, melyik nyelvággal áll a legbensőbb, — hogy úgy mondjuk — vérszerinti rokonságban.

*) E. Riggs, A vocabulary of 6000 words, used in modern armenian, but not found in the ancient armenian lexicons. Smyrna 1847.

A legújabb időkben több tudós — Gosche, Lassen, Hahn, stb*) — rámutatott Kisázsia régi nyelveinek az örménynyel való rokonságára, de ez irányban folytatott nyomozásaik nem vezettek több positiv eredményhez, mint a hasonlatosság felfedezéséhez néhány örmény szó s phrygiai és albán szavak között. Meg kell e helyen még emlékeznünk Ellis Róbertnek egy érdekes tanulmányáról,**) melynek célja kimutatni egyfelől Kisázsia összes dialectusainak rokonságát az etrusk és illir nyelvvel, másfelől mindezen dialectusoknak és az örmény nyelvnek származásbeli közösségét. Szerző nagy tudományos apparatussal és igen éleselméjű, bár olykor meglehetősen önkénytes és mesterkélts következtetésekkel demonstrálja, hogy az örmény nyelv a képviselője a thrák nyelvcsaládnak, melyhez tartozik az imént említettük valamennyi dialectus.

Dr. MOLNÁR ANTAL.

Örmény és latin feliratok Szamosújvárt.

— Govrik Gergely után eredeti örményből. —

Bizonyos, hogy a hazai örmények ősei Kaukaziában, Krimben, Lengyelország- és Moldovában az anyai — örmény — nyelv mellett azon nemzetek nyelvét is használták, melyek között hosszas vándorlásuk ideje alatt tartzkodtak. Apáink az örmény nyelvet behozták magukkal Erdélybe is. És ezt a nyelvet használták nemcsak a hivatalban, hanem a köz- és kereskedelmi élet terén is. Állításunk igazságáról tanuskodnak a kezeink közt levő — azon időkből reánk maradt — hivatalos iratok, jelentések, hirdetések; maga a törvénykezés is örmény nyelven folyt a jelen század elejeig. Ellenben azon közgyűlési határozatok, melyeket felsőbb hatóság elébe kellett terjesztetni, előbb latinra fordítottak, és így terjesztettek fel jóváhagyás végett. Az eredeti mindig örmény volt.

*) Gosche R. De ariana linguae gentisque armenicae indole prolegomena. 57. — Lassen, Über die Lykischen Inschriften und die alten Sprachen Kleinasiens (Zeitsch. d. morgenländ. Gesellschaft XVIII, 379—388 l.) — Hahn, Albanesische Studien, I. 303 l.

***) The armenian origin of the Etruscans, London, 1861.

Ha a hivatalos iratok örményül szerkeztettek, igen természetes, hogy az örmény vonatkozású feliratok nyelve is örmény volt. Mivel a theodosiai (Krim) vízvezeték felirásai örmények (l. Pázmáreb): biztosan következtethetjük azt, hogy a más helyen feltalálható felirások nyelve is örmény, nemcsak Krimia-, Lengyelország- és Moldovában, hanem Erdélyben is.

Nem szólok jelen alkalommal azon feliratokról, melyek Erdély örménylakta másik három helységében található, hanem csak Szamosújvár feliratairól teszek említést. Ezek nem tartalmazznak ugyan jelentékeny történelmi eseményeket, de előttünk azért becsesek, mert előnkbe tárnak és eszünkbe juttatnak olyan dolgokat, melyek — mintegy — 150 évvel ezelőtt történtek. — Ezeket a régiség sorrendje szerint mutatjuk be tisztelt olvasóinknak.

Az első felírás a Thodoreán testvérek által 1724-ben épített Boldogasszony (»Salamon«)-templom homlok-falán látható. Ennek egyik része latin, a másik örmény; így:

SALAMON, ET
BOGDANY THO
DOR FRATRES GER
MANI, UXORES EORUM
SZRMA ET IVLIANA
EREXERVNT PROPRIIS
SUMPBVS HOC DI
CATUM NVNCIATA
MARIAE V. B. TEMPLVM. 1)

ՍԴՄՈՆ. ԵՍԿԷ
ՏՈՒՐ. ՈՐԴԻՐ ԽՆ.
ԴՕՏԷՐԻ. ՇԴՆԵՑ
ԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՍ
ANNO 1724

E templom egyik fő részét, mely külön kápolnát képez s mely — mint látszik — kezdetben külön bejárattal is birt, a Szent-Anna-társulat buzgó női építették. Ez az ajtó most be van falazva. Az ajtó felett levő felirásból nemcsak azt tudjuk, hogy városunkban »Szt-Anna« név alatt társulat létezett, hanem azt is, hogy mikor épült ez a kápolna.

1) Tódor Salamon és Bogdán édes testvérek és ezek nejei Szërma és Juliana építették saját költségükön a boldog Szűz-anya Mária ezen templomát.

A felirat köve 65 $\frac{1}{m}$ széles, magassága is ugyanennyi. Foglalatja következő:

ՅՄԻ ՏՆ 1732. ՈՒՂԻՍ 16 ՍԿԻՆ
ԵՂ ԵՒ ՇԻՆԹԵ ԼՅՍ ՄԼՏՈՒՐԻՍ
Ի Պ. ՍԲԻՅԵ ՕՎԼ. ԵՒ ԼԵԼՅԻ
ԼԲԻՄԻՐ ԵՒ ԳՈՒԻՐ ԼՅԻՐՂՐԻ
ՊԲԿՇ ՍԿԵՆՆ ԳՆԳԻՐԿՑԹԵ.
ԼՇԼԵՏԹԻ. ՅԲ. ՏԲ. ՄԻՆՍՍ. ԹԻՄԵ
ԵՒ ՊԼԳ. ԳԻՐԳԻ ԳՕՏԻՆՑ. ¹⁾

Van benn a templomban a sekrestye felett is egy emlékirat. Itt le vannak festve az alapítók térden állva összetett kezekkel, mellettök feleségeik majdnem embernagyságban. A két pár emberi alak közt látható a templom festett képe. Alább fehér mezőben örmény betűkkel ez az öt sor emlékirat olvasható:

ՍՈՂՍՄԻՆ ԵՒ ԼՍՎԼՏՈՐ ՇԻՄԼԵԼՆ 1723ԻՆ
ՇԻՆԵՑԻՆ ԹԼՅՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ՐԷՆՕՎԼԵԳ ԼԲԼՆՈՒԻ 1751
ԵՐԿՈՒՍՈՒՄԸ ՐԷՆՕՎԼԵԳ ԼԲԼՆՈՒԻ 1797
ԻՐԵՐՈՒՄԸ ՆՈՐԵՑՈՒՑԼՆՈՒԻ 1841²⁾

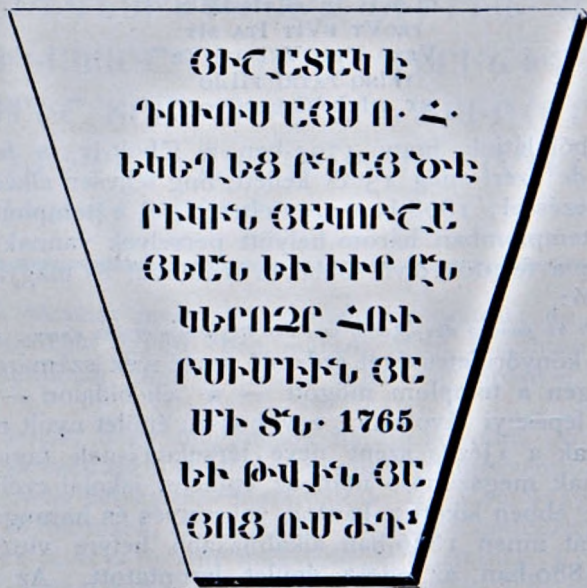
¹⁾ 1732. évben, jul. 16-án kezdték építeni ezen kápolnát Szt.-Anna és Joachim tiszteletére a szamosújvári buzgó nők társulata költségén, főt. Thoroszeán Minász úr és tekint. Toderéncz Gergely gondos felügyelete alatt.

²⁾ Simay Salamon és Bogdán építették e templomot 1723-ban. Megújított 1751-ben, másod izben újított 1797- és 3-szor 1841-ben.

Ez a felirás újabb időből való. Gábrus Zakhariás tanár festette az alakokat és készítette a felirást 1841-ben a templom harmadszori újítása alkalmával.

Régen a szamosújvári örmények csak e templomban imádták az Urat. Volt ugyan a mostani főpiacz közelségében még egy kis örmény templom, mely mellett temető terült el; de ezt a romladozó fa-alkotmányt 1764-ben lebontották és még ugyanazon évben hozzákezdettek a mostani főséges, nagy, katedralis templom építéséhez. E szentegyház déli oldalán van egy kis ajtó, mely a sekrestyébe szolgál; ezen bejárást csak a papok használják. Az ajtó felett következő emléksorok olvashatók:

Az idegenek kedvéért valamint bent, úgy kívül is van egy latin szövegű ajánlat (dedicatio). Kívül a homlokfalon ez áll:

¹⁾ Ez az ajtó boldogult Hágopsa Dzerig (Simon) főgondnok és neje: Ripszima emlékére készült 1765-ben, örmény számítás szerint 1214-ben ($1214 + 551 = 1765$).

VERI DEI
VNIVS ATQVE TRINI
PATRIS FILII ET SPIRITVS SANCTI
SACRATVM. ¹⁾

Ezen évjelzet (chronosticon) tanuskodása szerint e szép templom, mely 1793-ben épült, a Szentháromság tisztele-
tére van szentelve.

Ha bemegyünk a templomba és a nagy ajtóból egye-
nesen a főoltár felé nézünk, a templom fő-oszlop-boltive
közepén, 25 meter magasságban kő-táblákban a fő dedi-
catiót látjuk. Kék alapon a következő öt sor aranyozott
betű szabad szemmel is tisztán leolvasható:

GLORIA IN ALTISSIMIS
PROVT FVIT ITA SIT
VERO DEO VNI ATQVE
TRINO PATRI FILIO
ET SPIRITVI SANCTO. ²⁾

Ebből látjuk, hogy 1795-ben a főbolt-ív is fel volt
építve; de azért még 13 év kellett, míg teljesen elkészültek
az építkezéssel; 1808-ban szenteltetett fel e templom.

E templomban három helyütt perselyek vannak meg-
erősítve; a felettök levő táblákon örményül és magyarul ez
olvasható:

*Լիմն եւ յառոճկ մեղքիմարու արժանի Արարողսն սուրբն զորոյ: — Az
igazi és könyörületességet érdemlő szegények számára.*

Régen a templom mögött — a déli oldalon — mint-
egy 15 lépésnyi távolságra egy hosszú épület nyult ei. Eb-
ben laktak a »Jézus szent neve társulata«-nak tagjai. A
társulatnak megszűnése után az épületet iskolai célra for-
ditották; ebben lakott a kántor, sekrestyés és harangozó is.
Az iskolát innen 1856-ban alkalmasabb helyre vitték. . . .
Végre 1880-ban az egész épület lerontatott. Az épület
ajtaja felett 1 méter hosszú és 80 $\frac{1}{m}$. széles kő volt,
következő felirással:

¹⁾ A három személyű, egy, igaz Istennek, az Atyának, a Fiúnak
és Szent-Léleknek (tiszteletere) szenteltetett.

²⁾ Dicsőség a magasságban a mint volt, úgy legyen, a Szent-
háromság egy, igaz Istennek, az Atyának, a Fiúnak és Szent-Lé-
leknek.

ՇԻՆԵՑԸԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆԵՍ ԵՅՍ
ՅՏԻԿ ՎՊ ԵՂԻՄԵՅ ԼԱՆԵԼՄԻ
ԼՆՈՒՄՆՆ ՅԻ Ի ԺՄՆՊՍ ԵԼԵԳԻԲ
ՅԻԹԵ ԳԵՐՅ՝ ՏԻ ՄԻՆՍԻՆ ԹՐՄԵՆ
ԲԼԵՊ ԳԵՐՅ՝ ՏԻ ԳՎՍՍՏԵՓ ԳԵԼԻ
ԷԼԼՆ՝ ՏԻԹԶԿԵՍՄՆԻՆ ԳԻՐՎԻԹԵ
ԵՂԼԵՆԿԵՍԻՆ ԹՐՄԵՆ ԵԻԲԵԶ ԾՕ
ՆԵԿԵՆԼԿՈՒՇ ԳԿԸ ԳՐԻԳՈՐԻՆ ԽԶԿԻ
ՆՕԴԻԲԷՇ ՏԻՅԻ ՊՕԿՏՆԻՆ ՆՈՒԲ (ՎԲՊԷ)
ԻՂՆԵԻԲ ԸՐԳԵԿԻՅԻԶՏԻՆ ԸՇԳՐՊ ԵՍ
ՎՏԻՆ ԹՎ ԽՄԻՆ¹⁾

E társulat megszűnt, épülete lerontatott; de a kő az emléksorokkal együtt épen maradt. Most a czinterem nyugati kapujának jobb oldalán a falba van erősítve — emlékül.

Látszik, hogy magánosok házain is voltak örmény feliratok; de ezek közül az idő-viszonyok sokat megsemmisítettek, mások pedig helyeiről eltávolítottak. Hogy valósággal léteztek ilyen felírások, arról tanuskódnak azon emlékkövek, melyek még most is néhány magán-házat díszítenek. Ezek közül — régiségénél fogva — az első helyet foglalja a Bogdánfi-féle

¹⁾ Magyarúl: E lakház »Jézus szent neve társulatá«-nak tagjai számára épült főt. Thoroszeán Minász főesperes úr, főt. Sze-յ háneán Lukács plebános úr, Mánugeán Kristóf káplán úr, Thoroszeán Longinus bíró úr és Agopsa Dániel praefectus, Kristóf Gergely Jézus társulati főnök, Nuridsán Bogdán (a Vártáné) kántor-jegyző, Aszvádur-Ēstêrbul (Csonka) Háchádur tanácsos idejében. Örmény számítás szerint 1202 (1202+551=1755).

173 számú ház piacra néző homlokfalán levő következő latin és örmény felírás:

1727
DIE 20 IVN
EXSTRUCTUM EST
HOC AEDIFICIUM. INDU
STRIA AC PROPRIYS SUMT
BUS ISAC BOGDANFI ISENAT. 1)

Közvetlen alatta örményül ez áll:

ԹՎԻՆ ՆԵՅՈՑ ՌՃՆՈՂ ԳՆԻՍԻ
ԸՄՍՈՅ Ը ՕՐՆ ԵՇԻ Ի ՎԼՅԵԼՈՅ
ԽՃՅԸՍՎԵՏՈՒՐԻՆ ՍԸԳՕԵՆՆՑ ԵԻԻԻԲ
ԸՆԿԵՐՈՉՆ ՆԻՇԵԼԹՈՒՆԻՆ ԳԻՐԳՕ
ՇԼԵՆՆՑ ԵԻ ՈՐԳՈՒՅՆ ԳԸՐԻԷԼԻՆ
ԸՕՐԱԸԻ ՎԼՅԵԼՈՒԹՏԸՑԻՆ ԸՄԻՆ 2)

A két részre osztott latin évszám (17—27) és a DIE 20 meg IVN. közt levő tért a család nemesi címere foglalja el.

Említést érdemel még az a felirat is, mely a 183 számú házon látható. E ház most az örmény egyház tulajdonát képezi. A házon van egy kép: Szt-György lovon ülve öli a sárkányt. Évszám, mely két részre van elkülönítve (1739), környezi a szent testét. A ló alatt következő emlékirat:

1) 1727. jun. 20-án épült e ház a munkás Bogdánfi Izsák tanácsos költségén.

2) Magyarúl: Örmény számítás szerint 1176 (1176 + 551 = 1727) jun. 8-án épült gazdag Ászvádur Szakó (Bogdánfi Izsák) és felesége: Kirkosá Dsis-cháthun s fia: Gábor használatára. Adjon Isten kényelmes használatot! Amen.

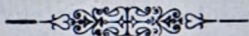

1739

ՇԼԿԵՑԵԼԼԷ ՏՈՒՆՍ ԵՅՍ ԸՆ
ԶԻՒՔ ԵՒ ԵՇԽԵՏԵՆՕՒՔ ԶՈ
ԲԻՑ ԵՂԻԵԲՑ՝ ՏԻՔ ԴՈՒԿԵՍՈՒ
ԳԷՎՈՐԻԸ ՎԵՂԻՆԻ՝ ԳՏԲՍԻ՝ ՎԵՐԵՐԵՍԿԻ՝¹⁾

Örömmel irtam e sorokat, mert így — legalább papiroson is — meg vannak örökítve apáink kőbe vésett és Szamosújvár falaiba erősített — emlékei.

SZONGOTT KRISTÓF.

A leMBERGI öRM. KATH. egyházmegye naplójából.

Mi czélt akar a hazai történelemkutató elérni akkor, midőn más országban levő egyházmegye életéről szól? Csak az öregnek gyermekéveit akarja ismerni s a történelem fonalán törekszik oda eljutni, hol az őshazától elbucszúzott örmény nép egykor oly nevezetes napokat töltött; azután bemutatja, hogy az Erdélybe költözött örménység valóban Orosz-Lengyelországból ment Havasalföldre, s onnan jött be kedves hazánkba...

A leMBERGI egyházmegye okmányai arról tanuskodnak, hogy már a 14. században laktak Oroszországban örmények és Nagy Kázmér lengyel király alatt költöztek be Lengyelországba. A leMBERGI egyházközségnek már 1183-ban volt egy fatemploma; 1363-ban már szép kőből épült templomban imádták az Urat. Ezen régi egyházmegye püspökeinek névsorát (1365—1625) az évkönyvek megöröki-

¹⁾ 1739-ben épült e ház a négy fivér gondoskodása alatt főt. Verzereszki Lukács, György, Vártán és Péter költségén.

tették. A püspökök ezek voltak: I. János, I. Gergely, Ávedik, Kristóf, István, Kilián, II. Gergely, Bárzumás, II. János, Gábor és Mezrob. 1626-ban VIII. Orbán pápa e püspökséget érsekségre emelte és első érsekké Thorosovicz Miklóst nevezte ki, ennek utódjai: Hunánián Vártán, Augustinovicz János, Augustinovicz Jakab, Tumánovicz Jakab, Symonovicz János, Warteresevicz Kajtán, Stefanovicz Sámuel, Symonovicz Gergely, Romaszkán Gergely és Isakovicz Izsák.

A leMBERGI ÖRM KATH. egyházmegyének jelenleg 10 parochiája van, u. m. Brzezany, Czernovicz, Horodenka, Kutty, Lysiec, Sniatyn, Stanislav, Suczava, Tysmienicza és Lemberg, mely az egyházmegye székvárosa. Az egyházmegyében 27 lelkész létezik és 16 benedekrendű örmény szerzetesnő. A hivek száma 4600 és mintegy 1000 a nem-egyesült felekezethez tartozik.

Ezen egyházmegyének két jótékony intézete van. Az egyik, mely 1600 körül a szegény egyházak gyámolítására alakult, jelenleg 200,000 frt tőkével rendelkezik. Az árvaháznak alapját egy gazdag örmény orvos: Thorosevicz József vetette meg hagyományával. Ebben az intézetben, melynek tőkepénze 120,000 frt., 47 tanuló nyer ingyen ellátást.

Beh jó lenne, ha a hazai örmények közül azok, kiket Isten nagy vagyonnal áldott, szintén tennének ilyen szép alapokat a négy örmény egyház javára, vagy szegényeink felsegállítására. Ime a távolból a szép példa! Követésre méltó példát hagyott a nemeslelkű Czetz Gergely is Szamosújvártt, ki a napokban összes vagyonát (harminczöt-ezer frt.) a szamosújvári Szt. Gergely — árvaháznak hagyományozta.

A leMBERGI a legrégebbi örmény parochia az osztrák-magyar monarchiában, s habár kevés benne a lélekszám, de a tömörülés és az anyagi pártfogás biztosítja életét. Ezen egyházmegye példát adott arra, hogy miként kell a jövőt biztosítani. Lelkesüljön az ifjú nemzedék az ősök jó példáján és ne engedje romba dőlni a régi becses emlékeket; mert rombolni és romladozni engedni — bűn, fentartani azt, a mi becses — háladatosság.

ÁVEDIK LUKÁCS.

Náhápet leánya.

— Örmény rege. —

Elt egyszer egy gazdag ember, kit Náhápet Básiknak hívtak. Elhatározta, hogy Jeruzsálemben, a szent-sírhez zárandokol és fiával és feleségével el is indult az útra. Még volt egy hajadon leányok, ki leirhatlan szép volt. A leányt oda adták a falúsbiróhoz, hogy mig visszajönnének nála lakják. A falúsbirónak az a gonosz gondolata támadt, hogy a fiatal leánynál behizelegje magát; de bárhogy járt is utána, szívet nem tudta megnyerni. Végre egy vén boszorka közbenjárásával sikerült. Ekkor így szólott a fiatal lány a biróhoz: »Ha már épen így áll a dolog, előbb megfűrösztetek.« Megmosta jól fejét, beszappanozta orrát, száját, szemét és egész arcát; azután fogta a mosdótálat s majdnem félholtra verte vele. Akkor elszaladt. A falúsbiró a fájdalom és vérzés miatt nem tudta kinyitni szemeit; elvesztvén eszméletét a földön terült el. Jó darab idő telt el, míg magához tért. Ekkor felkelt, megmosdott, felöltözött és gondolá magában: »Czélomat mégsem értem el, sőt ellenkezőleg az egész falú örege és ifja előtt csuffá tett. Mit tegyek?«

Fogta magát és irt a leány szüleinek egy levelet. »Tí rám biztatók leányotokat s ő oly elvetemült, hogy napjában száz férfit is fogad.«

A szülők megkapván ezen levelet, minden egyébről elfelejtkeztek, s gyorsan összepakolózva haza utaztak. Két napi távolra voltak a falútól, midőn az apa azt parancsolta fiának, hogy lovagoljon előre és a leányt ölje meg.

A fiú testvéréhez érkezett és mondá: »Atyánk és anyánk jön, menjünk elejökbe!« Felülvén ketten egy lóra, elindultak. Az úton, egy magas hegyormon, leszálltak a lóról. A leány elaludt és aludt tovább. A fiú nem tudta gyilkos kezét tesvére emelni és ott hagyta feküdni. Levette nővérenek az ingét, felült lovára és tovább lovagolt.

Útközben meglött egy madarat s az inget annak vérebe mártva úgy vitte atyja elé. »Ime megöltem őt, — mondá atyjának — bizonságúl elhoztam ingét.«

A fiatal leány szülői haza érkeztek. A bíró eléjük jövén esküvel bizonyította, hogy tiszta valóság a mit irt. Eközben a leány kialudta magát s felébredvén látta, hogy bátyja eltávozott. Még a nyoma is elveszett, körülötte semmi emberi lélek nem volt látható. Csak a távolban látszott egy erdő. Ezen irányban megindult s beérvén az erdőbe, addig bolyongott ide s tova, míg eltévelyedett. Végre egy kúthoz érkezett, mely mellett egy jávorfa állott. Felmászott ezen fának tetejére. Hogy meddig volt ott fenn, arról nem szól a krónika, míg egyszer csak látja, hogy egy királyfi loháton jön az erdőbe vadászni. Közelebb jött és a kútnál pihenőt tartott. Napos, tiszta idő lévén a jávorfa árnyéka a kút-tükrére esett. A királyfi látta, hogy valaki a lombok között rejtőzik. »Ki van ott? — kérde — állat, rosszlélek-e, vagy Ádám maradékai közül való? Jöjj le, mert különben lelőlek!« »Sem állat, sem rosszlélek, hanem Ádám maradékai közül, miként te,« — felelé a leány. »Miért akarsz megölni? én magamtól le fogok szállni; de tudd meg, hogy én szemérmes leány vagyok és meztelenül vagyok itt; vedd le köpenyedet, tedd le amoda és huzodj félre, míg magamra öltöm.«

A leány leszállt a fáról, magára vette a köpényt. A királyfi közelebb jött s látta, hogy a leány mily csodaszép. Elfeledkezett az étel-italról, s csupán szépségét bámulta. Lovára ültette s magával vitte kastélyába. Hogy talált volna a vadászatban most élvezetet? Egyszer mondá az öreg király fiának: »Eredj és keress magadnak feleséget s ha valahol egy királyleány megtetszik, kérd meg.«

A királyfi felelé: »Az én ohajtott menyasszonyom az, a kit én találtam.«

A szülők mondák:

De ki tudja miféle születésű és miféle családból való, s te királyitörzs! Miféle lehet az, a kit te az erdőben találtál! Az Isten tudja, hogy ember vagy ördög születtje-e?

»Nem!« — mondá a királyfi — »ő menyasszonyom és őt fogom elvenni.«

»Tégy a hogy gondolod« — felelék a szülék — »szégyen ugyanis csak rád háramlik!« Összeházasították fiokat a

leánynyal. Eltelt egy év s az Isten megajándékozta az ifjakat két gyermekkel. Mindaddig az asszony egy szót sem váltott urával. Egy alkalommal az ifjú anya bölcsőbe fektette gyermekeit s a mint rengette, énekelt és sirt. Véletlenül ép ekkor lépett be férje s kérdé: »Asszony miért sirsz, mi bánatod van?« »Ah! — felelt — én mindig hallgatók, de nekem atyám és anyám van, nagyon vágyodom utánok. Engem nem a kő szült s nem a fán jöttem a világra. Engedd meg, hogy felkereshessem őket!«

A királyfi előhivatta marschallját, kocsit rendelt elő s ötszáz harczost adott kíséretül.

A marschallhoz így szólt: »Kisérd el urnódet a szülői házhoz s onnan térj vissza!«

Elkészülödvén az útra, elindultak. Egész nap utaztak, míg este egy patak partjain tartottak pihenőt. A vacsora elköltése után mindenki nyugalomra tért, csak a marschall szemére nem jött álom, mert halálosan bele szeretett urnőjébe. Felkelt s oda menvén hozzá így szólt: »Szeress, mert ha nem, egyikét fiaidnak megölöm!«

»Én nem tudlak szeretni,« felelt az urnő, »ha akarod öld meg fiamat!«

A marschall azonnal megölte a gyermeket.

Reggel ismét útra keltek. Este ismét megállottak pihenőre, a marschal megint az urnőhez ment, de ekkor se tudta szívét megnyerni. Megölte a második gyermeket is.

Harmadik éjszaka megint elment a marschall urnőjéhez és így szólt: »Lásd megöltem mindkét gyermekedet és téged is meg foglak ölni.«

»Isten fog feletted itélni, — mondá a nő, — csak annyi időt adj, míg imádkozom és megmozsdom, aztán visszajöhetsz!«

A marschall egy kötéllal megkötötte lábát, hogy el ne szaladhasson. A nő a patakhoz ment, hogy megfürödjék, a kötelet lehuzta lábáról s egy köre kötötte, maga meg elszaladt.

Útközben találkozott egy pásztorral.

»Édes pásztor — mondá — cseréljünk ruhát!«

»Nagyon szivesen,« felelé a pásztor és ruhát cseréltek.

Aztán levágta a haját s feltevéen egy posztósapkát úgy indult el az atyai házhoz.

Básik az atya, a kapú előtt ült s pipázott. A leány, odament, megcsókolta kezét, meghajtotta magát és megállt előtte.

Básik hozzá fordult s kérdé: »Honnan jösz te posztósapkás ficzkó?«

A leány felelt:

»Uram én azt hallottam, hogy te sok munkást tartasz, nem fogadnál-e meg engem is? Úgy foglak szolgálni, miként akarod; az ételemet ki fogom érdemelni.«

»Jól van, tehát a majorságot adom a kezed alá« — mondá az öreg.

Hagyjuk most egy időre itt a leányt s térjünk vissza a marschallhoz.

A marscsall haza érkezvén jelentette a királyfinak: »Feleséged megölte mindkét gyermekét és egy ejjelen megszökött.«

A királyfi a marschall és egy más bizalmas embere kíséretében elindult felesége keresésére. Így értek Básik falujába s ott házába szálltak.

Itt kérdezősködtek a szökevény után, de az öreg nem tudott semmi felvilágosítást adni. Este vacsora után mondá a királyfi: »Nincs-e itt valaki, ki mesélni tud? Nagyon szívesen meghallgatnám.«

Ezt meghallva az álöltözetű pásztor, a királyfi felesége, ki a majorságra ügyelt fel, azonnal ajánlkozott, hogy ő tud mesélni.

Básik mondá: Csak megszégyelnénk magunkat vele, ne mutassátok a királyfi előtt e piszkos ficzkót!«

A királyfi meghallva ezt, mondá: »Nem tesz semmit, csak hadd jöjjön s meséljen!«

A posztósapkás fiú belépett, leült és szólt: »Én elmondok nektek egy mesét, de legyen jelen a falúsbíró és marschall is. Az ajtót bezárom, hogy senki ki ne mehessen, míg be nem végzem.«

A marschall és bíró bejöttek s leülvén az ajtót bezárta a fiú.

Ekkor elmondotta mese alakban mindazt, a mi vele történt. Ahogy a bíróról kezdett beszélni, ez mondá: »Kezd a hasam fájni!«

S midőn a marschallról beszélt, emez is mondá: »Kezd a hasam fájni!«

De bárhogy kérték is, nem nyitották ki az ajtót, míg a mesének vége nem lett.

Ekkor a fiú a jelenlevőkhöz fordult és mondá:

»Te vagy atyám, ez itt fivérem, az meg férjem, ama sátán a falúsbíró és e sátán bátyja a marschall, és ez én vagyok!«

A marschallnak azonnal fejét vették, a bírónak meg hasát metszették fel.

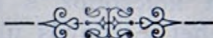
Az atya, fivér, férj és feleség együtt örvendeztek.

Az égből három alma hullott le.

Egyiket kapta az elbeszélő, a második azé volt, ki őt elbeszélésre birta, a harmadikat a hallgató vette el.

Ábgár Hohánneszian után

HARMATH LUJZA.

Egy hamisított Corvin-codex a müncheni könyv-piaczon.

— Csontos János értekezése. —

II.

De a belső okokhoz külső okok is járultak. Feltűnt ugyanis a czimerben levő hollónak kezdetleges és tökéletlen alakja, mely kivitelére nézve a most említett marosvásárhelyi, stuttgarti és veronai hollóknak messze mögötte marad, alakjára nézve pedig ezektől eltért s egészen más szerkezetű bélyegzőre vallott.

Feltűnt továbbá a körirat betűinek éles volta, mely inkább a modern, mint a régi majusculákhoz hasonlított.

Ezen három okból a köriratos czimerpaizs valódiságában s a codex Corvinianus voltában kételkedni kezdtem.

Majláth Béla, dr. Fejérpataky László tisztársaim és dr. Czobor Béla t. barátom osztoztak véleményemben. Ez utóbbi ezen kívül még egy körülményre figyelmeztetett,

mélynek elejénte kevés fontosságot tulajdonítottunk, de mely a czimer valódisága iránti kételyeimet csak növelte.

A czimerben ugyanis a bőrboritékon a holló fejétől kezdve a melléig egy négyszegletes, kis granáthoz hasonló lyuk volt, mely a holló alakját megcsonkítva tüntette fel s melyen keresztül a bőr alatti fatábla volt látható. Ezen lyukról dr. Czobornak az volt a föltevése, hogy nem véletlenül, hanem mesterségesen keletkezett, vagyis abból indulván ki, hogy a táblán látható czimer hamisítvány, a hamisító, midőn a hamisított bélyegzőt a bőrre akarta rányomni, a mostani lyuk helyén valami akadályra, valószínűleg kiálló szegre talált, melyet előbb el kellett távolítani, hogy a hamisítást megcsinálhassa. Ezt el is távolította, miáltal a bőrboritékon lyukat csinált s ezen lyukas bőrre nyomta rá a hamisított bélyegzővel a mostani czimert.

Czobornak ugyanis az volt a föltevése, hogy a hollós czimer a codex boritékán oly fontos dolog, mely a codexnek rendkívüli becsét kölcsönöz s ezért annak ép vagy nem ép volta nem lehet közönyös ugy magára a codexre, mint ennek birtokosára nézve. Ha tehát itten a czimer hollójában csonkítás van, ugy ez, tekintve hogy a codex különben igen jól van conserválva, nem lehet véletlen sérülésnek a műve, mert ez a codex értékét jelentékenyen leszállítaná, hanem a csonkítás szánt-szándékkal történt, és pedig azért, hogy a hamisító eltüntesse azon gyanus nyomokat, melyek esetleg a hamisítás felderítésére vezethetnének s oly látszatot adjon a csonkításnak, mintha ez véletlenül történt volna.

Ezen feltevés plausilisnek látszott, de ellene szólt azon bibliographiai szempont, hogy a boritéktáblán levő két rézgomb határozottan kizárta azt, hogy a tábla közepén eredetileg még egy rézgomb minden cél nélkül lett volna, melyet a hamisító azért távolított el, mert miatta a hamisított bélyegzőt a boritékra nem tudta rányomni; de ellene szólt azon körülmény is, hogy a fatáblán semmi nyoma nincs annak, hogy abba egy réz-szeg lett volna megerősítve, továbbá az, hogy a réz-szegnek nagyobbnak kellett volna lenni a hollón levő lyuknál, a mi kevésbbé valószínű, s

azért a föltevést, mintha a lyuk helyén eredetileg réz-szeg lett volna, elejtettem.

Mivel azonban a czimernek epigraphiai s a codexnek műtörténeti oldala is volt, bemutattam azt újból Pulszky Ferencz, múzeumi igazgatónak és dr. Hampel József, múzeumi régiségtári őrnök s az ő véleményüket is kikértem.

Ők a codexet igen érdekesnek s a benne levő miniatűröket igen csinosoknak, de nem olyanoknak találták, melyekért 5000 forintot adni lehetne. Pulszky Ferencz a codexet néhány száz forintra becsülte, de mind ő, mind pedig dr. Hampel a codex koráról határozott véleményt nem mondtak, az 1-ső táblán levő czimer köriratáról kijelentették, hogy a betűk jellemében, illetőleg élességükben nincs semmi különös, mert ily betűk a XV. századbeli emlék-érmeken, sőt még régiebbeken is előfordulnak, ezekből a körirat régisége ellen nem lehet sokat következtetni. S midőn kérdésekre a kötés jelleméről úgy nyilatkoztam, hogy ily préselt díszítésű kötések a XV. században a nyugati codexeken már találhatók, még egyszer megvizsgálták a codexet s aztán kijelentették, hogy Czobor hiperkritikai feltevése erőszakolt és nincsen eléggé indokolva, továbbá hogy a táblán levő köriratos czimer és a codex kiállítása inkább ezeknek valódisága és eredetisége, mint hamisítása mellett szól. Ezért határozott véleményt nem mondtak, de inkább a hamisítás ellen, mint mellette foglaltak állást.

Ily tekintélyes szakférfiak véleménye után újból megvizsgáltam a codexet, de minél jobban vizsgáltam a köriratos czimert, (ezen fordult meg a codex Corvin-jelleme, mert a szöveget és kötetést mindnyájan eredetinek tartottuk, csak azt nem tudtuk, valjon csakugyan Mátyás király idejéből valók-e?) annál inkább meggyőződtem ennek valódisága iránt táplált kételyeim alaposágáról, s meggyőződésemet Pulszky Ferencz és dr. Hampel József ellenkező véleménye sem tudta megingatni.

De meggyőződtem arról is, hogy a kérdést egyoldalúlag csupán külső criteriumokból alaposan eldönteni nem lehet, hanem a czimeren kívül a codex szövegének alapos megvizsgálása is szükséges.

Ezért felkértem Pátrubány Lukács fővárosi gymnásiumi tanár urat, ki örmény irodalmi tanulmányokkal foglalkozik, mondana véleményyt a kézirat tartalmáról és koráról.

Ez szives készséggel teljesítette kérésemet, a kéziratot örmény egyházi énekes könyvnek mondotta, mely hozzávetőleg lehet vagy 200 éves, de kijelentette, hogy ő örmény palaeographiai tanulmányokkal nem foglalkozik s a codex szövegének koráról határozott véleményyt csak akkor mondhat, ha ezt alaposan megvizsgálja. Mivel azonban ezen vizsgálathoz Budapesten a szükséges irodalmi eszközökkel nem rendelkezik, azt javasolta, hogy engedjük át neki rövid időre a codexet s el fogja küldeni a bécsi mechitharistáknak, kik mint elsőrendű örmény palaeographusok és szövegkritikusok, azt pontosan meg fogják határozni.

Ezen tanácsot a múzeumi könyvtár el nem fogadhatta, mert a codex csak rövid időre levén megtekintésre hozzá beküldve, azt sokáig a tulajdonostól visszatartani és másnak felelőségére bizni nem akarta.

Felkértem tehát még Cselingárián Jakab budapesti magántanár urat, hogy mint született örmény, vizsgálja meg ő is a codexet s adjon róla nekünk véleményyt.

Cselingárián úr szivesen teljesítette kérésemet, de oly időben kerestem fel őt, midőn épen előadásra készült s azért a codexnek csak egy negyed órát szentelhetett.

Az ő véleménye a codexről a következő: a kézirat örmény imádságos könyv, egyházi énekekkel, imádságokkal és szent leczkéekkel. Korát azonban pontosan csak akkor tudná meghatározni, ha a szöveget alaposan megvizsgálná, s meggyőződnék arról, valjon nincs-e ebben valami adat, mely az iratás idejére nézve nyujtana tájékozást.

Első benyomása, a mit a kézirat kiállítása reá tett, az volt, hogy lehet XV. századbéli.

Midőn a kézirat miniatürjeit vizsgálni kezdte, figyelmetetett a legelső miniatür felírására, mely a codex 1-ső írott levelén fordul elő s melyben a codex egykori festője magáról örmény vörös betűkkel a következőket írta: »Êz dár ábjál Váneczi Száhák Kêdzákêroghsz Hisjá Jév Ásztvâdz,« vagyis magyarul: »Emlékezzél meg rólam a sanyargatott Izsák festőről, ki Vánból való, az Istennél.«

A codex végén levő bejegyzések érdekes adatokat tartalmaznak Örményország történetére a vallásüldözés idejéből, s a könyvmásoló életviszonyaira.

Ez alkalommal Cselingárián úr felemlítette, hogy az örmény nem-egyesültek metropolisában Etsmiá dzin városában van a leggazdagabb örmény könyvtár, mely 5000-nél több örmény kéziratot tartalmaz, továbbá hogy sok és becses kézirat van Velenczében és Bécsben a mechitháristák könyvtárában, s hogy a párizsi nemzeti könyvtárban az örmény kéziratok száma 200—300, s a müncheniben 20—30 kötetre megy.

Egyúttal ajánlkozott, hogy másnap érkezése levén, a codexet tüzetesen fogja megvizsgálni s kiemelte, hogy a codexnek alapos megvizsgálására a monarchiában a bécsi mechitháristákat tartja a legilletékesebbeknek.

Mindez, a mit a codex megvizsgálásáról elmondtam, reggel 9-től délután 4 óráig történt s én azzal bucsúztam el Cselingárián urtól, hogy másnap délelőtt a múzeumi könyvtárban várni fogom.

Az úton azonban meggondoltam a dolgot s tekintetbe véve, hogy a codex csak rövid időre van a múzeumi könyvtár gondjaira bízva s az elhatározással sokáig nem szabad késnünk, továbbá hogy 5000 forintos kéziratról levén szó, annak minőségére nézve mielőbb tisztában kell jönnünk, végre hogy Pátrubány és Cselingárián urak bár a codex korára nézve eltérő véleményben voltak, de abban mind a ketten megegyeztek, hogy meghatározására a bécsi mechitháristákat tartották a legilletékesebbeknek, arra határoztam el magamat, hogy nem várom be a holnapi nap eredményét, hanem legott jelentést teszek az ügy állásáról az igazgatónak s a dolog sürgőssége miatt arra kérem, küldjön ki engem a codexsel a Nemzeti Múzeum megbízásából azonnal Bécsbe, hogy azt az ottani császári udvari könyvtár, a császári és királyi keleti Akadémia és a mechitháristák közbenjárásával meghatározhassam s annak valódi vagy hamisított voltát tisztába hozzam.

Még egy örmény étlap.

Az »Armenia« idei évfolyamának 7-ik füzetében »Az örmény konyha« cím alatt igen érdekes cikket olvastam, mely az örmény nemzeti étkek neveit s azok készítmódját tárgyalja.

Bár igen sokféle étel van ott megemlítve, de mégis egynehány kimaradt a mondott, sikerült dolgozatból, melyek pedig tudomásom szerint szintén eredeti örmény ételek. Kiegészítésül ime itt leirom ezen étkeket.

T á s k á s - l e v e s. A malacz tüdőjét, máját és szívét megfőve apróra vagdalják, és laskatésztaiba rakják, azután tésztavágo sarkantyúval négyszögű darabokra vagdalják; a malacz lábait pedig hosszában elvágják, vízben megfőzik. Most a lábakat a tésztaival együtt húslében főzik meg.

G o m b a - b e c s i n á l t. A szárított hirib-gombát megfőve apróra vagdalják, tojással, liszttel, sóval és borssal összekavarják és zsirban laposra megsütik, azután négyszögű darabokra vágják. Eczettel megsavanyított leve rántással készül, melyhez kevés tejfölt is adnak.

M á k o s - l e v e s .*) A mákot vízben megáztatják, fakannállal jól eldörzsölik s főtt mézzel összekavarják, azután piritott-kenyérkoczkákra öntik. Nagypénteki eledel.

O l a j o s - d o l m a. Lenmag-olajban hagymát rántanak, apróra vagdalt főtt hiribet, köleskását s borsat vegyitenek bele és savanyú káposzta levelekbe rakják. Azután fazékban, vagdalt káposztával elrételik s olajban rántott hagymával feleeresztvén megfőzik nagybőjtben.

A v a j a s - d o l m a szintén így készül, annyi különbséggel, hogy olaj helyett vajat, köleskása helyett rizskását használnak és melegen eszik.

S e r d á n. A kecske gömböcztét apróra vagdalt marha- és kecske-hússal s szalonnával, valamint hagymával megtöltik azután összevarják, megsütik és szeletekre vagdalják.

A kecske csáfája is nyárson sülvé kedvencz eledele az örménynek.

*) L. »Armenia« III évfolyam, 7 füzet 216 lap.

Pázugov khênis. Ezen izletes placsinta, porhanyótésztaból készül; töltelke ez: a hosszú, keskeny szálakra aprított czéklalevelet kissé fonnyadni engedik, azután megsózzák, kiszürik; vegyitenek bele egy kis dörzsölt vaját, tojást, édes tejfölt, czukrot és utójára kevés lisztet.

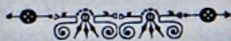
Zsiros-kakas. A kukoriczát zsirban kipattogtatják. Ezt tavasz felé, mikor a gyümölcs már fogyatékán van — vasárnap délutánokon szokták enni időtöltésből. Igen izletes. Más helyütt nem zsirban, hanem rostában láng felett pattogtatják a kukoriczát és vagy úgy eszik, vagy pörkölt mézzel öntik le.

Dinnye csemege (confect.) A görögdinnye héját megtisztítják s meszes vízbe teszik, hogy megedződjön, aztán tiszta vízben felforralják, a vizet leszürik, mézzel feltöltik, kevés szegfűszeget tesznek bele s mindaddig főzik, míg szép, sötét, átlátszó színt nyer. Ha kihült üvegbe rakják s elteszik télire.

Retek csemege. A fekete retket megtisztítván, hosszú, keskeny darabokra vágják s tiszta vízben felforralják. Ezt leszürvén róla, mézzel töltik fel s hámozott, hosszúra vágalt mandulát tesznek közébe s addig főzik, míg sötét és átlátszó lesz. — Az »Étlap«-ot a rózsá-befőttel zárom be.

Az örmény konyha bővelkedik étkek- és csemegékben. A főzés is művészet. És az örmény házi asszonyok többnyire mind művészek e téren.

KRITSA KLÁRA.

Ábgár.

Kr. e. 3.

I.

Történelmünknek azon korszaka tárul fel, melyben az erkölcsiség és társadalom új és szilárd alapot nyerendő vala. A végzés ujjmutatásának tartjuk, hogy midőn az ország lételét megtámadó rázkodtatásokra rendszeren aléltság következik: a népeknek úgy, mint egyedeknek sor-

sát intéző isteni Gondviselés a világ szellemi fejteltségének átalakulása hajnalán férfiúról gondoskodott, kiben — a római mostoha viszonyok daczára — az önbizalom nem volt megingatva. Ezen férfi Ábgár, Ársámnak fia, az ősi nagy erények örököse.¹⁾

Uralkodásának második évében történt, hogy miután Augustus az ismert világot egy nagy egészszé összeolvasztotta: parancsot ada ki, hogy birodalma területén és a főurasága alatti tartományokban lakó népek megszámláltassanak. — Armenia majd mint ellenség állott szemközt Rómával, majd adót fizetett, de alattvalója soha nem volt; mindazáltal az adó kivetése végett a felhívások oda is elmenesztettek, az összeíró bizottság pedig a Caesar szobrát országszerte a templomokban a pogány hit jelvényei mellé felállítani el nem mulasztotta. De új nap kezdé sütni az égről, annak irgalmából, ki az időt megnyitotta, elkövetkezék az időpont, hogy a világra jöjjön az, aki a pogány jelvényeket Caesar szobraival együtt helyeikről kiszorítsa. Eljött a Megváltó Jézus Krisztus. Kin tanyájává válik Herodesnek keble. Rettegett a bethlehemi szük istáló kisded lakójától s szívosan üzi körmönfont mesterségeit. A féltékenység érzetével tekintget Armenia földjére, fönkelt szemölddel azon követelő bátorságra vetemül, hogy tiszteletjeleül az ő képe is a templomokban helyet foglaljon. Bosszúságára nem volt üzér kezekre bízva az ország. Bosszúvágya kielégítésére kedvező eseményül tekinti Caesar megbizását, melynél fogva megfigyelés tekintetéből Parthia széleire — a mint állitá — Armenián keresztül egy hadtestet kellene küldeni. Ezen törekvése is határozott ellenzésre talált, dühét azonban ki nem önthette; mert fegyveivel mire sem mehetett. Ezekből unokaöcscse József lett megbizva, hogy a megaláztatásokat visszatorolja, de Ábágár hadainak szilárd védfalán, a vezénylő elestével, elporlott a betörés ereje. Herodes további zaklatásainak, hetven éves korában, véget vetett a halál.

¹⁾ A nép nemes tulajdonaiért »Ávák-ájr« (»nagy, előkelő férfi«) névvel tisztelte meg. Ezen szót a görög és syr szókijetés Ávákár, Ábágár és végre Ábgár-ra idomította.

Míg eszerint Ábgár körül csend uralkodik: felső Armeniában nagy a mozgalom. Ennek királya Tigrán elhalálozván, a római gyámbot elvetésének eszméje újult erővel ébredt fel az országban. Nehogy tehát a fölkelés sikere gyújtó villámként hasson a római vessző alatt csak szendergő, de tette még felébredhető Ázsiára: a dölyfős elenség gyors lépésben siet elő. A Rómában tartózkodott Ártávárd is — fivére az elhalálozott Tigránnak — mint újonnan kinevezett király útban volt a harcztér felé indított segélyszereggel. Az önzés volt ezen ember tettének rugója; miért is minden jóra való honfi megvetéssel tekintett reája. A nemzet is beleszólt a dologba — és a tolakodó serget szétverte.

A dicsőbb napokat felidéző diadal megszilárdította a győzőknek önérzetét. Mindenekelőtt a király választási kérdés foglalkoztatá az elméket. Az érzület közössége által összeforrt nép ifjabb Tigránt választotta királylyá. A parthusok és médek, kik kedvtelve nézték a dolgok folyását, nem sokáig állhatván ellent az egyesülési váagnak, belevgyültek a Róma-ellenes munkába. Ugy tetszett Augustusnak, mintha Róma régi sebe ismét nyilóban volna; ezenkívül családja körében is fejledezett a szakadás. A világ ura, hizelgő neje önkényétől függött; kedvelt unokáit — Julia és Agrippa két fiát — Cajus Caesart és Luciust, mint utódait mutatta be a szenatusnak, ellenben a befolyásos Livia azt akarta, hogy Augustus mostoha fia: Tiberius legyen a birodalom örököse.

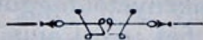
Már most — miután Keleten kedvet kaptak az emberek szabadon határozni saját ügyeik felett, — nyomasztó gondolatokban élt Augustus vajjon kit küldene oda, hogy az a szétbomlott ügyeket összeszedje. A még nagyon fiatal Cajus Caesartól a finom tapintatot még azok sem tagadhatták meg, kik vele szemben állottak. E kedvelt unokájára bizta tehát Augustus a fontos feladatot: s melléje rendelé annak ipját M. Lolliust, hogy az ifjút tanácsával támogassa. Ily határozó lépés titokban nem maradhatott. A parthus a múlt idők dicsőségei miatt s azon ellentét érzetében, mely előbbi nagysága s jelen helyzetének nyomasztó súlya között volt, vezérségre vala hivatva s mi tör-

ténik? Mielőtt bár egy kissé szemébe nézne a sokszor megleczkézett ellenfélnek: a fegyver köszörüléssel felhagy, sőt sietve siettek Rómában új viszonyokat szőni, itt pedig az ügy tárgyalását azon határozott előfeltételhez kötik, hogy a párthus vonuljon ki Armeniából.

Ezen béke tárgyalások a Caesari, birvagyó igényeknek megfelelő gyors véget értek Cajus előtt, ki ezalatt Ázsiába érkezett. — Miután a párthusok a közös feladatnak reájok eső részét nem teljesítették: az események Armenia ellen jöttek létre; másfelől Cajusnak magatartása igen eszélyes volt, a boszú-dulásokban remeklő eljárással szakítva ovakodott túlságig vinni követeléseit. Ennek aztán az lett eredménye, hogy roppant-becsű ajándékokkal ellátott küldöttség menesztetett Rómába, hol a főurasági viszonyok érintetlen fentartásának hangsúlyozásával elkezdett — s azután Cajussal folytatott alkudozások oly fordulatot vettek, hogy kik egymást előbb ismerni nem akarták, lerakták a hid alapját, melyen a követelt függőségeknek elismeréséhez jutottak; de abból a dolog állandósága ki nem nőhetette magát. Nem sokára a viszony, mely ország és király között létezett, igen meghült. Három évi rövid uralkodás után a királyt leteszik.

MARKOVICH JAKAB.

Nemzeti ünnep.

Szamosújvár, mint olvasóink előtt már ismeretes, mult hó 3-án a magyar társadalom egyetemes ünnepének, az »Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület« nagy gyűlésének volt szerény, de az esemény nemzeti fontosságához méltó diszt öltött színhelye.

A hazai hirlapok városunk közéletének e nem közönséges mozzanatáról, sokkal bővebben tájékoztató leírásokat közöltek már, — hogy sem feladatunkat képezhetné e helyen a társadalmi körünkben oly szokatlan mozgalmat és élénkséget keltett ünnepély részleteiről újabb leírást adni. A néhány sor, mit e helyen az országszerte közérdeklődést keltett nemzeti ünnep epilogjaként közlünk, csak némi visz-

hangja akar lenni a vendéglátás napjai alatt körünkben lefolyt eseményeknek, melyeknek részletes elbeszélését egy hó lefolyása után már az érintett oknál fogva is bizvást mellőzhetjük.

Szeptember 3-ának főbb mozzanatait városunkban, mely ez alkalomra különös díszet öltött, a kultüregylet körünkbe érkezett tagjainak a pályaudvarban, s utóbb a városba vezető útca sarkán felállított díszkapú előtt történt ünnepélyes fogadtatása, az egyleti lobogó felavatása s az ezt követő közgyűlés, melyen az egyesület működését érdeklő nevezetesebb kérdések tárgyalattak, végre ősi szokás szerint a díszlakoma alatt elhangzott áldomások hosszú sora képezé.

A díszkapú alatt ezen csinos beszéddel üdvözölte Placsintár Dávid az E. M. K. E.-et:

»Méltóságos Elnök úr! Mélyen tisztelt uraim! Szamosújvár szabad kir. város képviselőtestületének megbízásából nekem, mint e város polgármesterének jutott a kiváló szerencse, hogy a méltóságos elnök urat és az »Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület« közgyűlésre megjelent érdemes tagjait e város nevében mély tisztelettel üdvözöljem; midőn ezt örömmel teszem, egyúttal hálás köszönetet mondok azon kitüntetésért, melyben Szamosújvár városát részeltették azáltal, hogy közönségünk meghívását elfogadván, nagybecsű megjelenésükkel azt megtisztelték.

Habár tudta e város közönsége azt, hogy a helybeli fizikai nehézségek miatt — melyektől különben hazánk többi kis városai sem mentek — méltó módon el nem fogadhatja az E. M. K. E.-et, mégis vendégszerető falai közé hívta e diszes és számos tagból álló egyesületet, mert meg volt győződve arról, hogy Önök szives jóakarata elnézéssel lesz azon város szerény helyzete iránt, melynek törzslakói: az örmények betelepedésük óta nem csak pártolták — anyagilag és szellemileg — a magyar közművelődést, hanem működtek is annak áldásos térein. Uraim! Önöket más nagyobb városok fényvel halmozták el, nálunk e hiányt pótolja lelkesedésünk, mely e kérést intézi Önökhöz: Fogadják el felajánlott vendégszeretetünket szí-

vesen és tartsák meg e város közönségét nagybecsű hajlamaikban. Isten hozta Önöket körünkbe!»

A díszebéd alatt városuk polgármestere az itt következő felköszöntésben tolmácsolta a magyar-örménység köz tudomású és kiprobált hazafi érzelmeit:

»Midőn Szamosújvár város képviselő-testülete az ,Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület'-et meghívta, hogy ezidei közgyűlését annak falai közt tartsa meg, — közönségünk »kultur missio«-t teljesített; mert e hazafias tettel ország-világ előtt azt mutatta meg, hogy e város örményajkú polgárai szívvel-lélelkel pártolják a magyar közművelődési törekvéseket.

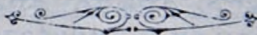
A hazai örménység, — mely az őshazából való kiköltözés után előbb Krimben, Podolia-, Lengyelország- és Moldovában tartzkodott, utóbb a besztercei és csiki havasokban pihent meg, végre tömegesen 1672-ben jött be e hazába, hol I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem által szabad kereskedelmi joggal ruháztatott fel, — egyik részét ide, hol ma nemzeti, fényes ünnepet ülünk, telepítette le boldog emlékü örmény püspökünk: Verzereszki Oxendius, ki Rómából hozott mérnök által készíttette tervezetét és I. Lipót magyar király engedélyével 1700-ban tette le alapját azon városnak, mely akkor »Örményváros« (Armenopolis) névvel birt. E város: Szamosújvár lakossága ma otthonában magyar vendégszeretettel fogadta a hont-adó, lovagias magyar nemzetet, mely honába jött, hogy testvérelével az örménynyel együtt munkálja a közművelődés áldásos munkáját.

A hazai örménység korán átlátta azt, hogy az állam nyelvét: a magyart művelni kell; azért »magyar nyelv művelési célra« 1792-ben kétezzer darab aranyt adott. Az 1848-1849-iki dicső években pedig, midőn a magyar nemzet élete és függetlensége kétezzé tétetett, az örménység — egytől egyig — azonosította magát a magyar nemzet küzdelmeivel. . . . és hála Istennek — büszkén mondhatom el — hogy mártirokat adott a szent ügynek, de áruolt egyet sem. Ekkor olvadt bele a hazai örménység a magyar nemzetbe — örökre és mint ilyen tud is, akar is küzdeni ott hol arról van szó, hogy a magyar kulturát hazánk bármely részében meg kell védeni.

Mivel az E. M. K. E. is — melynek nem az a célja hogy más nemzetiségeket kulturtörékvéseikben megakadályozzon — azért alakult, hogy védje meg a magyar kultúrát ott, hol az veszélyeztetve van; a hol pedig e veszély fenn nem forog, fejleszse, terjeszse azt; azért, az „Erdélyrészi magyar közművelődési egyesület” felvirágzásáért gyarapodásáért üritem poharamat, midőn lelkem egész melegével kívánom, hogy az Ég segíyezze kegyelmével ezen nélkülözhetlen egyesületet, kísérje áldás vezetőinek hazafias munkásságát, Önöknek pedig adjon boldog, hosszú életet. Eljenek!«

Az emlékezetes nemzeti ünnep záradékául a városi vigadóban kedélyes tánczestélyre gyűlt össze az ünneplő közönség, mely csak a késő éjjeli órákban hagyta el a vigalom színhelyét....

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Hogy misézik egy örmény bibornok? Hászun Antalnak a bibornoki méltóságára emeltetése alkalmával, annak idejében, a szertartások szent Congregatiója elvi fontosságú határozatot hozott; mert tudvalevőleg az örmény szertartású kath. egyház papságából Hászun volt az első, ki bibornokká lett. A hozott határozat szerint a magán szent misét a bibornok is örmény szertartás szerint mondhatja, de ha nyilvánosan, mint bibornok, ünnepélyes ténykedést végez, akkor a római szertartást tartozik követni; minek indoka az, hogy a bibornokok tulajdonképen a római egyház papságát képezik, s így ennek szertartását kell szem előtt tartaniok.

Buzgó vallásosság. Az örmény Istennel kezdi el a napot. Apáink addig nem láttak dolgaikhoz, míg reggel misét nem hallgattak... és este szemeiket addig be nem hunyták álomra, míg el nem mondották az esteli imát. Együtt imádkozott az egész család: a szülők, gyermekek és unokák. Hogy valaki meg ne feledkezék ezen kötelességéről, az előljároság intézkedése folytán Szamosújvárt évtizedekkel ezelőtt, az éjjeli-ór óraütéskor a város utcáin e mondokát kiáltotta végig:

Aghothkh áreczkehk,
Zásztuádz chëntreczkehk,
Ézgérágé thágheczechk, éz dsiráchê ánczhuczkehk
Ze széháte innèn (dászèn) e,

Magyarúl: Imádkozatok, kérjétek az Istent, az Istenszülő Szűzanya pártfogásához forduljatok; a tüzet takarjátok be, *) a gyertyát oltsátok el, mert az óra kilenczet (tízet) ütött.

Dr. Herrmann Antal »Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn« című folyóiratában (III. Heft, S. 360) e szép mondokát így fordította németre;

Erhebt euch in Gebet
Zu Gottes Majestät,
Zur heiligen Jungfrau Maria,
Um ihre Hilfe fleht,
Licht, Feuer sorgsam hegt
Denn neun (zehn) die Glocke schlägt.

Rodostó hajdan és most. Thaly Kálmán, a Rákóczy kor-szak emlékeinek fáradhatatlan nyomozója, széleskörű tanulmányok s a hely színén szerzett közvetlen tapasztalatai nyomán önálló művet irt a törökföldi Rodostoról, a hol II. Rákoczy Ferencz fejedelem élte le utolsó bús napjait, s a hol egykor Mikes Kelemen hallgatta távol hazájától a Márvány-tenger csöndes mormolását. Thaly műve a rodostói örmények mai életviszonyairól szintén sok érdekes részletet foglal magában; melyekről alkalmilag mi is bővebb ismer-tetést fogunk közölni.

Örmény színészek Teheránban. A szintársulat Ábrehámeáncz Gergely igazgatása áll; a nők közül különösen Pharánczém asszonyt kell kiemelnünk. A perzsa színházban játszódtak. Van Teheránban különben az örményeknek is színházuk. Az előadás nyelve persa és örmény. A második előadáson jelen volt maga a sáh is; csakhogy a páholy ablakai zárva voltak és az üveg mögül nézte az előadást. — Habár a szini előadás Persiában újság, mégis a perzsa közönség élvezetet talál a színjátékban. A perzsa nép fogékonysággal bír a színművészet iránt s bizton lehet állítani, hogy a színészet nagy előhaladást fog tenni Teheránban. Nehány sikeres előadás után a

*) Akkor gyufa nem volt; azért a parázst jól betakarták hamúval, hogy tartson el reggelig. Ha tüzet akartak éleszteni vagy gyertyát gyújtani, kivettek a fogóval a hamú alól egy darab élő szénét és ezt addig futták, míg lobbot vetett és a lobhoz érintett gyertya — meggyult.

sáh úgy nyilatkozott, hogy szeretne még egy előadást végig hallgatni. Más napra az előadás ki volt hirdetve. Estve a sáh a színház nagy ajtaján ment be páholyába; de most már az ablakokat kinyitotta és székre ült, hogy a színházi közönség láthassa. Zsufolva volt a színház. Ez újítás Persiában, hogy a sáh nyitott ablak mellett ült népével szemben. Az utolsó előadás jövedelmét az örmény iskolának szánták a színészek. Az nap a védnökséget maga a török konzul Chalil Chalit vállalta magára és mindent elkövetett, hogy szép sikert mutassanak fel. Moliéretől játszottak örményül és perzsául. Ez az est 315 thumánt (a mi pénzünk szerint 2000 frt.) jövedelmezett az iskolának. A konzul jegyét 30 thumánnal váltotta meg. Az iskola igazgatósága bizottság útján köszönte meg a konzulnak fáradságát, ki megígérte, hogy más alkalommal is szívesen tesz szolgálatot az örményeknek. — Van itt egy örmény társaság, mely kitünő iskolát tart fenn; növendékeiből, kik egytől egyig tudnak örményül, francziául és perzsául, hivatalnokok válnak. Régen voltak itt olyan hivatalnokok is, kik szégyeltek örményül beszélni. Ma büszkén vallják magukat a hivatalnokok örményeknek; ma már oda fejlődtek a viszonyok, hogy a 10 előadás felét örményül tartották és az örmény előadást végig hallgatta nemcsak a perzsa polgárnagy: Nájibul Szultán, hanem még a trónörökös is.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

A szőlőrovar kiirtása, a törökországi gazda-köröket is élénken kezdi foglalkoztatni. Konstantinápolyban tekintélyes szakférfiakból bizottság alakult, melynek célja módot találni a veszedelmes nemzetközi szőlő-ellenség: a phylloxera ellen. A török phylloxera-bizottság elnöke ugyanaz, a ki a konstantinápolyi földmivelés-ipar- és kereskedelmi kamarában is oly jelentékeny állást foglal el a török főváros anyagi érdekeinek terén, mint a kamara elnöke: az előkelő örmény Aristages Azaria.

Vaspálya-tervezet. A kisázsiai vasúthálózat terve egy új iránynak tervbevételeivel ismét gyarapodott, mely a török közmunkatanács előtt jelenleg tárgyalás alatt van. Eszerint a Fekete-tenger partja, Samsun városától kiindulva Török-Örményországgal rövid és közvetlen összeköttetésbe jutna, mert e vasút-vonal Samsuntól Diarbekir felé vezetettnek, s innen folytatólag két irányban: kelet és dél felé. Úgy látszik, e vasút-irány esetleges kiépítése első sorban az orosz kereskedelemnek válnék leginkább javára; tekintve annak stratégiai fontosságától.

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Török-örmény diplomata. A római török nagyköveti állomásra az örmény nemzetiségű Váhán efendi valószínűleg azért lett közelebről kinevezve, mert az örmények eddig gyakran hangoztatták abbéli panaszukat, hogy a diplomacziái téren teljesen mellőzik őket. Váhán efendi kineveztetése az első eset, hogy Törökországot a külföldön örmény követ képviseli.

Angol protekczio. Gladstone, az angol ellenzék vezére a »Dailly News«-hoz intézett nyílt levelében ismét az aktualis politika színterére hozta a keleti örmény kérdést, a meny nyiben a britt kormányt felhívja, hogy kényszerítse Törökországot, miszerint a hírhedt kurd főnök: Mussa bey-nek örményországi garázdálkodásait szüntesse be. Gladstone nyílt levelében, mely az érdekelt közökben nem esekély feltűnést keltett, az örményországi megrendítő eseményekre vonatkozólag közelebbi adatokat is szolgáltat.

A külföldi lapokból. Némely orosz lap azt igyekszik kimutatni, hogy Anglia és Oroszországnak közös intervenczióra kellene szövetkezniök az örményországi ügyekre nézve. Ezzel szemben az angol Dailly News kijelenti, hogy az orosz lapok javaslata kivihetetlen, de szükségesnek véli, hogy azon esetben, ha a berlini szerződést aláírt hatalmak nem akarnak nyomást gyakorolni a portára a már kilátásba helyezett reformok megvalósítása végett, Oroszország mint a legközelebbi civilizált állam állítsa helyre a rendet a zilált helyzetű Armeniában. A nevezett angol lap ez ügyben még a következőket írja: »A hol keresztényekről van szó, az orosz czár hasonlíthatlanul jobb uralkodó, mint a szultán; mindazonáltal despota, és örömeinkre szolgálna, ha az örmények a függetlenség bizonyos nemét élveznék. Salisburytól függ annak kimondása, hogy Török-Örményország megkapja-e azt az önállóságot, a melyet Bulária élvez, vagy pedig orosz tartományyá legyen-e? Anglia azonban, ha Salisburynek úgy tetszik, megelőzheti Oroszországot a nélkül, hogy egy ezredet vagy egy hajót küldene; csak értesítsék az angolok a szultánt, hogy ha a kurdokat le nem fegyverzik, az örményországi keresztények biztonságáról nem gondoskodnak, s Mussa beyt nem vonják felelősségre, — akkor White nagykövetet visszahívják, s a cyprusi hűbéradót sem fogják tovább fizetni!...«

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora“ könyvnyomda.